

Små høje

Tusinder og atter tusinder af gravhøje prægede engang det vestjyske landskab. Tidens tand har de sidste par århundreder fjernet de fleste af højene, men på udvalgte steder kan man endnu stå midt blandt stenalderens småhøje og fornemme noget for længst glemte: Lyng- og græsklædte høje i et let bølgende hedelandskab, der strakte sig så langt øjet rakte.

I begyndelsen af det 3. årtusinde f.Kr. var egnen dækket af en lys, åben løvskov, men gradvist ændrede menneskerne bevoksningen til græsmarker og lyngheder. Heden og de gamle vestjyske driftsformer hænger nøje sammen og stammer begge fra stenalderbøndernes brug af landskabet.

Ud fra bevarede pollen og frørester kan vi rekonstruere datidens bevoksning. Den bestod af planter, som er typiske for steder, hvor mange husdyr græsser.

Small burial mounds

Thousands and thousands of burial mounds once dotted the landscape of West Jutland. Most of them have not stood the test of time but in some places you can still step back in time to a place with small Stone Age burial mounds and hills covered by heather and grass in gently undulating heath land stretching as far as the eye can see.

At the beginning of the 3rd millennium BC, the area was covered by a light, open deciduous forest, but gradually the inhabitants cleared the landscape in favour of grassy fields and moorland. The heath and the old West Jutland land use systems remain closely linked and date back to Stone Age farming traditions.

Using pollen and the remains of seeds, scientists have mapped the vegetation of the period. It consisted of plants that are typical of places where many farm animals grazed.

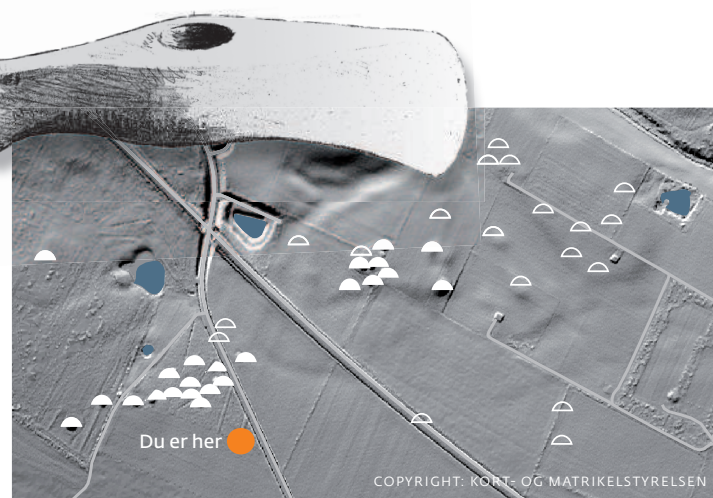

Kleine Hügel

Tausende und Abertausende von Grabhügeln prägten einst die Landschaft in Westjütland. Der Zahn der Zeit hat in den letzten beiden Jahrhunderten den meisten Hügeln stark zugesetzt, aber an bestimmten Stellen kann man, wenn man zwischen den kleinen steinzeitlichen Hügeln steht, längst Vergangenes ahnen: heidekraut- und grasbewachsene Hügel in einer welligen Heidelandchaft, die sich so weit erstreckte, wie das Auge reichte.

Zu Beginn des 3. Jahrtausends v. Chr. war die Gegend von einem hellen, offenen Laubwald bedeckt. Allmählich änderte sich durch das Einwirken des Menschen die Vegetation in Grasland und Erikaheide.

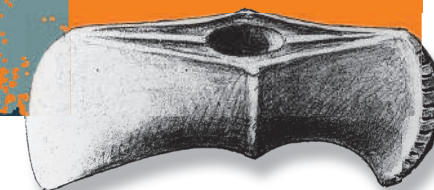
Aus erhalten gebliebenen Pollen und Samenresten können wir die damalige Vegetation rekonstruieren. Sie bestand aus Pflanzen, die typisch für Stellen sind, an denen viele Haustiere grasen.

I denne højgruppe er usædvanligt mange høje bevaret (▲). Det skyldes, at de allerede blev fredet i 1904. Nogle er helt forsvundet i dag (△).

Der kendes mere end 6000 gravhøje i Sydvestjylland. Mange blev opført for knapt 5000 år siden i enkeltgravstid. Bare omkring Guldager kender vi mere end 750 høje.

Stammefolk

Højene ligger ofte samlet i små klynger på 2-40 høje eller i forløb af lange linjer, hvor høj afløser høj. Linjerne viser stier og veje mellem datidens bebyggelser eller grænser mellem lokalsamfund. Højene er monumenter over en vigtig befolkningsgruppe. De rummer også vigtig indsigt i samfundets indretning.

Den geografiske fordeling af bestemte gravformer, gravgaver eller udsmykningen af lerkar viser, at der for 4500-5000 år siden fandtes forskellige stammer med hver sit særpræg i Vestjylland. Samtidig har de dog så meget til fælles, at vi kan tale om en ensartet kultur eller måske snarere et kulturelt kludetæppe, der dækkede store dele af Europa.

Stammefolkene boede sandsynligvis på spredtliggende gårde og levede først og fremmest af husdyr og kvægavl.

Tribal societies

The burial mounds are often clustered, with 2-40 burial mounds together, or placed in long lines, one after the other. The lines show paths and roads between the ancient settlements and borders between the local communities. The burial mounds are monuments to an important group of people. They also provide valuable insight into how society was organised.

The geographic distribution of certain forms of graves, grave goods or decorations on pottery show that various tribes, each with its own special characteristics, existed about 4500-5000 years ago in West Jutland. Yet they had so much in common that we can refer to them as a homogenous culture or rather a cultural patchwork covering large areas of Europe.

The tribes probably lived on scattered farms with a livelihood based mainly on husbandry.

Stammesverbände

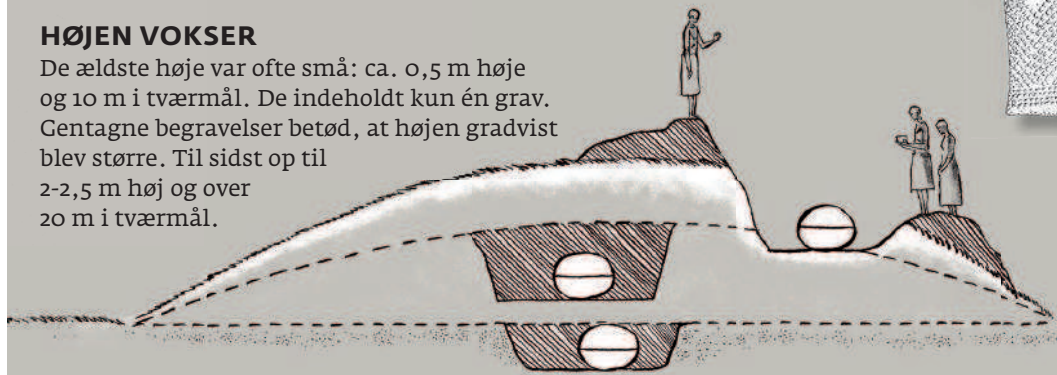
Die Hügel liegen oft in Gruppen zu 2-40 oder in langen Linien, wo ein Hügel den anderen ablöst. Die Linie bezeichnet Pfade und Wege zwischen den damaligen Siedlungen oder Grenzen zwischen den örtlichen Gemeinwesen. Die Hügel bieten wichtige Einblicke in die gesellschaftlichen Verhältnisse.

Die geografische Verbreitung bestimmter Gräberformen, Grabbeigaben oder der Ausschmückung von Tongefäßen zeigt, dass es vor 4500-5000 Jahren verschiedene Stämme mit jeweils eigenem Gepräge in Westjütland gab. Gleichzeitig hatten sie jedoch so viele Gemeinsamkeiten, dass wir von einer einheitlichen Kultur oder eher von einem kulturellen Flickenteppich sprechen können, der große Teile Europas bedeckte.

Die Stämme lebten wahrscheinlich in verstreuten Gehöften in erster Linie von Haustieren und Viehzucht.

HØJEN VOKSER

De ældste høje var ofte små: ca. 0,5 m høj og 10 m i tværmål. De indeholdt kun én grav. Gentagne begravelser betød, at højen gradvist blev større. Til sidst op til 2-2,5 m høj og over 20 m i tværmål.

Højgruppen her har bestået af mange flere høje end vi kan se i dag. De fleste blev sikret ved en frivillig fredning i 1904. Ved de fredede høje blev sat en sten, hvor der står FM: Fredet Mindesmærke. Ringene viser de høje vi kender.

Blikket mod syd

Enkeltgravskulturen blev erkendt i slutningen af 1800-tallet. Man blev klar over, at de jyske småhøje rummede enkeltgrave i modsætning til de tidligere kendte dysser og jættestuer, som var fællesgrave.

Den døde blev næsten altid gravlagt i sovestilling, dvs. på siden med benene trukket let op. Kvinder er lagt på venstre side med hovedet i østlig retning, mænd på højre side med hovedet mod vest. Begge har "blikket" rettet mod syd.

Den døde fik sine personlige sager med i graven, og gravgodset kan give et signalement af den døde. Mad og drikke har også været en del af gravgodset. Det vidner om en tro på liv efter døden. Kun i de heldigste tilfælde er der spor af beholderne: lerkar, træ- eller barkskåle.

Looking south

The single grave culture was acknowledged at the end of the 19th century. It became clear that the small burial mounds in Jutland contained single graves rather than the previously known dolmens and passage graves that were communal graves.

The deceased were almost always buried in a sleeping position, i.e. on one side with their legs slightly drawn up. Women were laid on their left side with their heads pointing east and men on their right side with their heads pointing west. Both were "looking" south.

The personal belongings buried in the grave can help paint a picture of the deceased. Food and drink have also been included as grave goods, which suggests they believed in life after death. Rarely are we lucky enough to find any trace of the containers: pottery, wooden or bark bowls.

Blick nach Süden

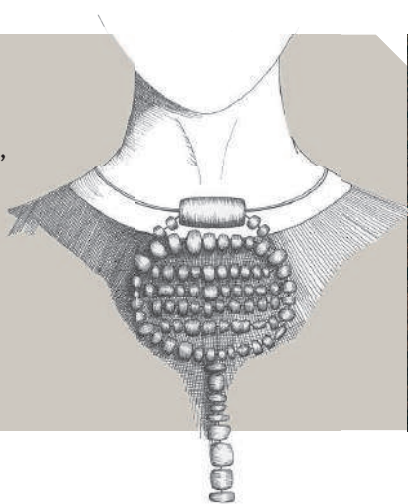
Die Einzelgrabkultur wurde gegen Ende des 19. Jahrhunderts erkannt. Es zeigte sich, dass die jütländischen kleinen Hügel im Gegensatz zu den früher bekannten Dolmen und Ganggräbern, die Gemeinschaftsgräber waren, Einzelgräber enthielten.

Der Tote wurde fast stets in Schlafstellung beigesetzt, d.h. mit leicht angezogenen Beinen auf der Seite liegend. Frauen wurden auf die linke Seite mit dem Kopf nach Osten, Männer auf die rechte Seite mit dem Kopf nach Westen gebettet. Beide richteten den „Blick“ nach Süden.

Die Grabbeigaben liefern oft einen Steckbrief des Toten. Auch Speisen und Getränke gehörten zu den Grabbeigaben. Das zeugt von einem Glauben an ein Leben nach dem Tode. Nur in Ausnahmefällen sind Spuren von Gefäßen erhalten geblieben: Tongefäße, Holz- oder Rindenschalen.

KVINDEGRAVE

I de rigeste kvindegrave finder man ravsmykker, enten i form af kæder, enkelte hængesmykker eller påsyet tøj på en måde, som fremhæver kvindens former.

MANDSGRAVE

I den ældste del af enkeltgravstid var stormandens værdighedstegn en stridsøkse og et par ravskiver. Praktiske redskaber som arbejdsøkser og knive af flint blev også lagt i graven.

SKYGGE AF LIGET

Den kalkfattige vestjyske jord bevarer ikke knogler. Kun i de heldigste tilfælde kan man ane et aftryk af den døde. I dette tilfælde en mandsgrav fundet nogle kilometer herfra.

Hvor kom de fra?

Gennem de sidste 100 år er enkeltgravskulturens opståen blevet diskuteret. Skyldtes den indvandring eller en lokal udvikling?

Den ældste teori placerede kulturens oprindelse et sted i Vesteuropa, men allerede få år senere blev den jyske halvø udråbt som kulturens arnested. Snart blev fokus flyttet mod øst, og kulturens opståen og spredning blev sat i sammenhæng med det indoeuropæiske sprog. En af de seneste teorier er, at kulturen opstår i egnen mellem Skjern Å og Kongeåen.

Det er tankevækkende, at ændringer i gravform og materiel kultur kan iagttages på samme tid i store dele af Mellem- og Østeuropa. Ændringerne behøver ikke være udtryk for folkevandringer, men kan også forklares ved et trosskifte. I samme tidsrum begyndte man også at anvende produkter fra mælk, f.eks. ost.

Where did they come from?

For a century now, the emergence of the single grave culture has provoked discussion. Was it due to immigration or local development?

The first theory was that the culture originated somewhere in Western Europe. Then just a few years later, the Jutland peninsula was heralded as the cradle of the culture. The focus soon moved east, however, and the culture was said to have originated and spread with the Indo-European language. A recent theory claims that it began in the area between the rivers Skjern Å and Kongeåen.

It is thought-provoking that the changes in graves and material culture can be observed at the same time in large areas of Central and Eastern Europe. The changes need not necessarily indicate migration, but could also be explained by a change in faith.

Woher kamen sie?

Seit 100 Jahren wird das Entstehen der Einzelgrabkultur diskutiert. Ist sie auf Einwanderung oder eine lokale Entwicklung zurückzuführen?

Die älteste Theorie verlegte den Ursprung der Kultur nach Westeuropa, aber bereits wenige Jahre später wurde die Halbinsel Jütland zur Wiege dieser Kultur ausgerufen. Bald verlagerte sich der Blickwinkel nach Osten, und Entstehen und Verbreitung der Kultur wurden mit der indoeuropäischen Sprache in Zusammenhang gebracht. Eine der jüngsten Theorien geht davon aus, dass die Kultur in der Gegend zwischen der Skjern Å und der Königsau entstand.

Es ist auffällig, dass Änderungen der Gräberform und der materiellen Kultur sich zur gleichen Zeit in großen Teilen von Mittel- und Osteuropa beobachten lassen. Die Änderungen lassen sich vielleicht durch einen Wechsel des Glaubens erklären.

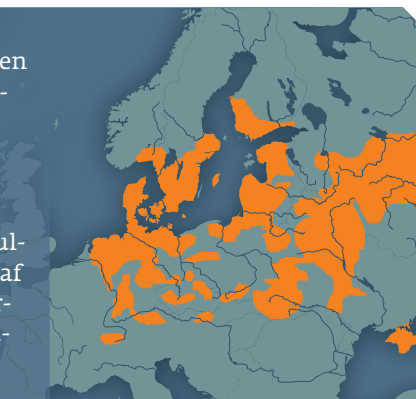
HVEM VAR DE?

Var det et krigerisk hyrdefolk, der indvandrede og fordrev den eksisterende befolkning?

Eller var det fredelige hyrder, der bosatte sig i de sparsomt beboede egne i Vestjylland?

Enkeltgravskulturen er del af den snorekeramiske kultur (navnet skyldes et træk i lerkarrens dekoration). Den snorekeramiske kultur er sammensat af mange små kulturgrupper og vidt udbredt i Europa.

Guldagers mange høje

I og omkring Guldager har vi kendskab til mere end 750 gravhøje. Fra knap 300 høje er der oplysninger om begravelser eller fund. De fleste høje er fra enkeltgravstid (2850-2400 f.Kr.).

Den lille gruppe her har bestået af mere end 20 høje. Men kun fire er fredet. Højene kan følges i et 200-300 meter bredt forløb over en strækning på 600 meter langs Træden Bæk.

I 1897 blev seks af højene undersøgt og i 1978 yderligere én. Gravene var alle fra enkeltgravstid og indeholdt datidens vigtigste gravgaver: Kvindens smykker af rav, mandens stridsøkse eller mindre redskaber af flint. Der fandtes ingen rester af de døde. Fra andre udgravninger ved vi, at den døde blev placeret på siden med optrukne ben, kvinden på venstre side med hovedet i øst, manden på højre med hovedet i vest.

Stridsøkse af sandsten fra mandsgrav.

Guldager's many burial mounds

We know of more than 750 burial mounds in and around Guldager. Almost 300 of these provided information on burials or finds. Most burial mounds are from the single grave period (2850-2400 BC).

The small group here once consisted of more than 20 mounds. But only four are protected.

In 1897, six of the burial mounds were examined and another was explored in 1978. The graves were all from the single-grave period and contained the most important grave goods of that time: amber jewellery for the women and battle axes and small flint implements for the men. Nothing remains of the dead. From other excavations, we know that the deceased were laid to rest with their legs drawn up, women on their left side with their heads pointing east and men on their right side with their heads pointing west.

Hængesmykker af rav fra kvindegrave.

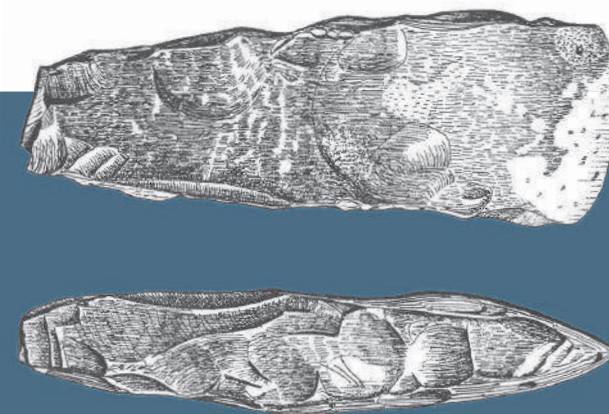

Die vielen Hügel von Guldager

In und um Guldager sind über 750 Grabhügel bekannt. Von diesen gibt es Angaben über Begräbnisse oder Funde aus knapp 300. Die meisten Hügel stammen aus der Einzelgrabzeit (2850-2400 v. Chr.).

Die kleine Gruppe bestand aus über 20 Hügeln. Nur vier stehen unter Denkmalschutz.

1897 wurden sechs der Hügel untersucht, 1978 ein weiterer. Die Gräber stammten alle aus der Einzelgrabzeit und enthielten die wichtigsten Grabbeigaben jener Zeit: Frauenschmuck aus Bernstein, die Streitaxt der Männer oder kleinere Geräte aus Feuerstein. Es wurden keine Reste der Toten gefunden. Von anderen Ausgrabungen wissen wir, dass der Tote mit angezogenen Beinen auf die Seite gelegt wurde, die Frau auf die linke Seite mit dem Kopf nach Osten, der Mann auf die rechte Seite mit dem Kopf nach Westen.

Flintøkse fra mandsgrav.